

не тільки в Україні, а й за її межами. Очолує музей доктор біологічних наук Ю. Чорнобай.

Не викликає сумнівів, що в основі розв'язання проблеми збереження біорізноманіття лежить принцип комплексної охорони генофонду. Важливу роль у цьому відіграють ботанічні сади та заповідники, які за своєю структурою, можливостями та тематикою є унікальним місцем для збереження різноманіття фітогенофонду. У колекціях ботанічних садів світу зібрано понад 80 тис. видів рослин.

Багату колекцію тропічних і субтропічних рослин зібрано в *Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України*, заснованому 1935 р., але фактично створеному 1944 р. під керівництвом першого директора М. Гришка, ім'я якого присвоєно ботанічному саду в 1991 р. Сад розташований на площі 129,86 га в південно-східній частині Печерського району м. Київ. Територія ботанічного саду входить до природно-заповідного фонду України. Вона є об'єктом комплексної охорони і належить до земель природного та історико-культурного призначення, що їх охороняють як національне надбання держави.

Нині Національний ботанічний сад за різноманітністю колекцій живих рослин, масштабами території, рівнем наукових досліджень посідає одне з провідних місць серед найбільших ботанічних садів Європи. До його складу входить 8 наукових відділів, а унікальний колекційний фонд налічує близько 11 180 таксонів, що презентують 220 родин та 1347 родів. Директор — д-р біол. наук Н. Заїменко.

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка — провідна наукова установа України, що здійснює дослідження з проблем інтродукції та акліматизації рослин, дендрології та паркознавства, збереження генофонду рідкісних і та-

ких, що зникають, видів рослин, селекції та генетики квітниково-декоративних, плодових, овочевих і кормових культур, медичної ботаніки, біотехнології тропічних і субтропічних рослин, аделопатії (хімічної взаємодії) рослин та біоіндикації.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що усі ці ґрунтовні й вагомі результати біологічних досліджень світового рівня в НАН України стали можливими завдяки визначним творчим зусиллям того покоління наших видатних учених, яке прийшло в науку в 50—70-х рр. ХХ ст. і формувалося під животворним впливом таких видатних учених і старших колег, як біокібернетик і хірург М. Амосов, біохімік В. Беліцер і О. Палладін, фізіологи Д. Воронцов, В. Комісаренко, генетики С. Гершензон, М. Гришко, мікробіолог В. Дроботько, агрохімік й фітофізіолог О. Душечкін, гідробіолог Ю. Зайцев, ентомолог Є. Зверозомб-Зубовський, ботаніки Д. Зеров, А. Лазаренко, А. Окснер, М. Клаоков, О. Топачевський, Я. Модилевський, патофізіолог Р. Кавецький, зоологи І. Підоплічко, І. Шмальгаузен і багато інших.

Саме ці великі наукові діячі України дали силу, енергію, впевненість у собі багатьом і багатьом учням, які продовжували справу своїх учителів як у ХХ ст., так і в ХХІ ст. Це означає, що створені ними наукові школи в різних галузях біохімії, фізіології, молекулярної біології, мікробіології, зоології, ботаніки, генетики, екології продовжили своє існування і плідно працюють майже в усіх біологічних установах НАН України. Нині ці школи очолюють представники нових поколінь біологів, які сьогодні, на початку ХХІ ст., забезпечують успішну діяльність біологічних відділень НАН України в багатьох напрямках біологічних наук на користь нашої держави.

2.11. Медичні науки

Медичні науки на українських землях на початку ХХ ст. На українських землях у цілому в ХХ ст. медичні науки розвивалися у тих же основних напрямках, що й світова медицина. Це насамперед розвиток експериментальної та фізико-хімічної медицини, клітинної і молекулярної фізіології й патології, біохімії, мікробіології, епідеміології, імунології, генетики, геронтології, великий прогрес хірургічної техніки, трансплантології, розвиток кріомедицини і космічної медицини, медичної кібернетики, медичної біотехнології, вивчення і впровадження сульфамідів, антибіотиків та інших новітніх ліків, розробка нових методів діагностики і лікування, широке впровадження в медицину досягнень науково-технічного прогресу. В деяких із цих напрямів вчені України були провідними, здобули міжнародне визнання та світові пріоритети.

З початку століття центрами медичної науки на Наддніпрянській Україні були медичні факультети Харківського, Київського (св. Володимира) та Одеського (Новоросійського) університетів. На західноукраїнських землях діяв медичний факультет Львівського університету (у Чернівцькому університеті медичного факультету не було).

Вже у перше десятиліття ХХ ст. на українській землі вченими-медиками було зроблено досягнення світового значення. О. Шимановський, професор кафедри очних хвороб Університету св. Володимира, провів першу в Російській імперії та першу в світі операцію перещеплення переднього відділу очного яблука, і майже одночасно *Володимир Філатов* (1875—1956) в Одесі розробив метод еластотонометрії, почав застосовувати нові методи оперативного лікування очних недуг — заміну непрозорої рогівки

оболонкою померлих, почалося формування філатовської школи офтальмологів, визнаної у всьому світі. Згодом (1917) В. Філатов вдосконалив пластичну хірургію, впровадивши трубчастий клапоть шкіри, або клапоть на ніжці (клапоть Філатова—Джілліса).

У Києві вперше успішно виконано вільну пластику черепа з приводу грижі головного мозку (М. Волкович), уперше в світі за допомогою цитотоксичної сироватки експериментально відтворено гломерулонефрит (В. Ліндеман), уперше на мавпах почато експериментальне вивчення сифілісу, вийшли фундаментальні праці *Данила Заболотного* (1866—1929) “Загальна бактеріологія” та “Сифіліс, його патогенез, патологія і етіологія”.

Харків'янин М. Трінклер зробив першу успішну операцію симпатектомії і трепанації черепа з приводу Джексонівської епілепсії. В Одесі український мікробіолог *Микола Гамалія* (1859—1949) обґрунтував значення дезінсекції для боротьби з паразитарними тифами.

У Києві український хірург Є. Черняхівський опублікував статтю “Випадок зашивання рани серця” — одну з перших пріоритетних українських праць в цьому напрямі (згодом передруковану німецьким журналом), започаткував становлення серцево-судинної хірургії в українській медицині, яку десятки років успішно розвивав. 23 травня 1913 р. у Києві на засіданні Фізико-медичного товариства при Університеті св. Володимира Є. Черняхівський доповів про першу на той час трансплантацію нирки в експерименті на собаці із застосуванням розробленого ним судинного шва.

Український лікар А. Каковський опублікував методику підрахунку клітинних елементів у сечі, яку пізніше вдосконалив американський лікар Т. Аддіс — метод

Володимир Філатов.

Данило Заболотний.

Микола Стражеско.

Василь Чаговець.

Ілля Мечников.

Феофіл Яновський.

Каковського—Аддіса (частіше його називають методом Аддіс—Каковського). Він же винайшов металеве зубне дзеркало і гортанне асептичне дзеркало, урологічні інструменти, які дістали найширшого застосування. Київський терапевт *Микола Стражеско* (1876—1952) описав “гарматний тон” у разі розладу функцій серця (феномен Стражеска), одним із перших у світі разом зі своїм вчителем *Василем Образцовим* (1849—1920) клінічно описав тромбоз вінцевих судин серця (інфаркт міокарда).

Львівський професор стоматології *А. Цешинський* опублікував перший в Європі підручник з рентгеностоматології “Рентгенологічне дослідження зубів і щелеп” (польською мовою). Значним внеском у теоретичну медицину стала фундаментальна праця *Василя Чаговця* (1873—1941) “Нариси електричних явищ на живих тканинах з точки зору найновіших фізико-хімічних теорій” (1903), якою він заклав основи електрофізіології.

У цей час осередки передової медичної думки були й на периферії. Старший лікар Кременчуцької земської лікарні хірург-новатор *О. Богаєвський* одним із перших почав проводити “на провінції”

найскладніші операції резекції шлунка, опублікував понад 80 наукових праць. До його лікарні прагнули потрапити на вдосконалення лікарі й студенти, він мав багато учнів, створив школу хірургів-практиків. Рада професорів медичного факультету Університету св. Володимира у 1911 р. присудила йому звання доктора медицини *honoris causa*.

Вихідці з України успішно розвивали медицину в інших країнах. У 1908 р. стала видатна подія для нашої науки і культури: *Іллі Мечникову* (1845—1916) (разом із *Паулем Ерліхом* (1854—1915)) було присуджено Нобелівську премію з фізіології та медицини за відкриття фагоцитозу і опрацювання фагоцитарної теорії; вперше цю найвищу в світі нагороду отримав вчений українського походження, уродженець Харківщини, випускник Харківського університету.

Уродженець Одеси *О. Безредка*, працюючи в Інституті Пастера в Парижі, відкрив антивіруси (антивіруси Безредки).

Університети Наддніпрянщини готували велику частку фахівців-лікарів країни. У 1908 р. медичні факультети Київського, Харківського та Одеського університетів випустили 313 лікарів, що ста-

новило 23,9 % загального випуску лікарів у Російській імперії. У 1913 р. університети Наддніпрянщини підготували 1336 лікарів, що становило вже 47 % загальної кількості лікарів, підготовлених у Російській імперії; зокрема підготували лікарів: Київський університет — 424, Київські жіночі медичні курси — 165, Харківський університет — 336, Харківські жіночі медичні курси — 240, Одеський університет — 171. Близько 13—35 випускників кожного року отримували лікарські дипломи у Львівському університеті, у тому числі близько 20 % українців.

Оскільки в царській Росії жінкам доступ до вищої медичної освіти було заборонено, Рада професорів Харківського університету 1905 р. ухвалила допустити жінок вільнослухачами на медичний та інші факультети; однак це рішення згодом було відмінене міністром народної освіти. З метою обійти цю заборону, в Києві з ініціативи професорів медичного факультету Університету св. Володимира *С. Томашевського*, *В. Високовича*, *Ф. Яновського*, *К. Тритшеля*, *Н. Оболенського*, *В. Ліндемана*, *А. Садовеня* і *А. Морозова* при Вищих жіночих курсах відкрито (1907) медичний відділ — Вищі

жіночі медичні курси з університетською програмою; до занять приступили 295 курсисток, які самі оплачували навчання. 1912 р. відбувся перший випуск жінок-лікарів, лікарські дипломи отримали 69 жінок. Згодом (1916) Медичний відділ Вищих жіночих курсів перетворено на Жіночий медичний інститут, який існував до 1920 р. Вищі жіночі медичні курси відкрито на пожертвування приватних осіб в Одесі (1910). Медичний відділ Вищих жіночих курсів засновано у Катеринославі (1916). У 1914 р. Вищі жіночі медичні курси у Харкові закінчили 242 жінки-лікарі, більше половини з них здобули дипломи з відзнакою.

Тоді ж почалося формування наукових спеціальних медичних організацій. У Києві на базі Університету св. Володимира засновано Київське хірургічне товариство (1908). Головою товариства було обрано професора *Миколу Волковича* (1858—1928), професора кафедри шпитальної хірургії і вихованця університету, який очолював його до кінця життя (1928); секретарями стали українці *Г. Іваницький* та *Є. Черняхівський*. Товариство було центром наукової хірургічної думки того часу, видавало збірники праць,

організувало наукові з'їзди. Діяло до 1929 р., коли було реорганізоване під тиском влади. Ще 1901 р. засновано Уманське лікарське товариство — одне з перших повітових товариств. Царська влада довгий час не давала дозволу на його створення під тим приводом, що в ньому було забагато членів поляків та євреїв.

Створювалися нові науково-медичні заклади: при Харківському, Чернігівському та Катеринославському земствах відкрито бактеріологічні інститути (лабораторії). В перше десятиліття засновано Севастопольський інститут фізичних методів лікування ім. Сеченова. У Харкові 1907 р. засновано Медико-механічний інститут — першу спеціалізовану установу і науковий центр ортопедичного профілю на території України.

Започатковувались нові науково-медичні видання (звичайно, російськомовні). При Вищих жіночих курсах професор Харківського університету І. Зеленов заснував (1901) і видавав власним коштом періодичне видання “Руський журнал шкірних і венеричних хвороб” — перше і єдине в країні спеціальне видання в цій галузі. Брати професори *Олександр* (1838—1923) і *Василь* (1852—1939) *Данилевські* заснували у Харкові “Фізіологічний збірник” — перше в країні видання такого профілю. М. Мельников-Разведенков заснував (1906) і редагував “Харківський медичний журнал”.

У 1910 р. у Харкові відбувся з'їзд "Півдня Росії" для боротьби із заразними захворюваннями; на ньому було опрацьовано питання боротьби з епідеміями в країні.

Особливо важливе значення для розвитку української культури мало формування на початку ХХ ст. перших українських національних науково-медичних осередків та організацій, перших науково-медичних видань українською мовою. Після опублікування 1905 р. запи-

ски Імператорської Академії наук “Об отмене стеснений мало-русского печатного слова” царський режим, наляканий революційними виступами, послабив заборони української мови, і стало можливим почати друкувати науково-медичні праці українською мовою. Сприяв цьому також вихід у світ “Словаря української мови” Бориса Грінченка, який містив багато термінів про людське тіло і його діяльність, хвороби та їх лікування. У 1907 р. у Києві засновано Українське наукове товариство (УНТ), яке очолив Михайло Грушевський — голова НТШ у Львові; сформовано 3 секції, в тому числі математично-природничу. Серед перших 16 членів-засновників були лікарі О. Черняхівський, М. Галин, О. Корчак-Чепурківський. У 1908 р. сформовано природничо-лікарську, а згодом (1911) медичну секцію, яку очолив М. Галин.

17 лютого 1908 р. на засіданні природничо-лікарської секції УНТ у Києві її голова М. Галин, головний хірург Київського військового шпиталю, вперше виголосив українською мовою наукову медичну доповідь на тему “Симуляції в хірургії”. Того ж року працю було опубліковано в “Записках УНТ в Києві” і вона стала першою науковою медичною публікацією українською мовою на Наддніпрянщині. Тоді ж О. Корчак-Чепурківський доповідав про малютизм і неомальтузіанство з погляду соціальної гігієни. Ф. Вовк — про палеолітичні знахідки

Лікарі Києва прагнули до розбудови української медицини, брали активну участь у роботі УНТ. Упродовж 1909 р. відбулося 30 засідань природничо-лікарської секції, з медичної тематики заслухано 8 доповідей, зокрема, Є. Черняхівського з проблем діабету та експериментальних методик, А. Каковського про вплив деяких ліків на серце в умовах експерименту, П. Блонського про діяльність так званих очних летючок, О. Черняхівського про центральні нейрони з подвій-

Обкладинка "Збірника Медичної секції УНТ в Києві", книга 1 (Київ, 1910).

ним ядром, М. Шмигельського про лікування хорей лікарською гімнастикою. Члени секції працювали також над українською медичною термінологією, готували матеріали для медичних словників.

1910 р. у Києві вийшов друком “Збірник Медичної секції УНТ в Києві”, книга 1 (121 с.) — перша наукова медична книга українською мовою в Наддніпрянській Україні. В збірнику за редакцією М. Галина і О. Черняхівського було опубліковано праці українських лікарів-науковців Києва М. Галина, Є. Черняхівського, А. Каковського, П. Блонського, М. Шмигельського з актуальних питань хірургії, офтальмології, неврології, експериментальної медицини. Праці виконані і представлені на європейському рівні, в них широко використано німецько- та французькомовну літературу. Ще дві книги видано за царського режиму у 1912 та 1913 рр. Ці праці започаткували розвиток української медицини як частини української національної культури. Однак у 1915 р. царська влада повернулася до утисків української мови, і науково-медичні видання УНТ було заборонено.

Титульна сторінка санітарно-гігієнічного журналу "Здоров'я" (Львів, 1912).

У Полтаві в 1913 р. почав виходити перший на українських землях популярний часопис гігієнічно-лікарського змісту українською мовою "Життя та знання", редактор Г. Коваленко, заснований Фельдшерсько-акушерським товариством. Він виходив до початку Першої світової війни.

На західноукраїнських землях центром зародження новітньої української медицини стала Лікарська комісія НТШ та Українського лікарського товариства (УЛТ) у Львові, діяльність яких тісно пов'язана з іменем Євгена *Озаркевича* (1861—1916). Уродженець с. Беледуня поблизу Снятина, виходець з відомого роду священиків і громадських діячів, Є. Озаркевич, закінчивши Віденський університет, 20 років свого життя і праці у Львові присвятив становленню української медицини.

Є. Озаркевичу належить ініціатива створення у Львові першої організації українських лікарів-науковців — Лікарської комісії НТШ (1898) та першого науково-медичного видання українською мовою — Лікарського збірника (1898—

1902). Є. Озаркевич є автором перших в нашій історії наукових медичних праць, опублікованих у Львові українською мовою (1898—1914), першим укладачем наукової української медичної термінології, першим з українців доцентом, який викладав медичні дисципліни в Українській жіночій семінарії українською мовою, автор низки наукових праць у галузі внутрішніх та інфекційних хвороб, першого українського поради́ника-посі́бника з інфекційних недуг (1911), багатьох науково-популярних матеріалів з гігієни, курортології, укладачем першого медичного реферативного видання українською мовою. Він організував і очолив першу українську амбулаторію “Народна лічниця” (1903), став першим головою УЛТ у Львові (1910), заснував та редагував перший україномовний санітарно-гігієнічний журнал “Здоровле” (1912—1914), опублікував багато громадсько-політичних матеріалів, представляв українських лікарів на ряді міжнародних наукових конгресів. У передмові до місячника “Здоровле” Є. Озаркевич писав: “Народ, що є вже народом справді культурним, мусить мати накопичені у своїм письменстві всі віти людського знання”. Він наголошував на необхідності громадянської підтримки розвитку гігієнічних знань у народі та медичних наук рідною мовою.

Сам Є. Озаркевич відзначався глибокою ерудицією, був людиною високої культури, добре володів іноземними мовами, знав зарубіжну медичну літературу, українську культуру. Він підтримував дружні стосунки з М. Грушевським, І. Франком, К. Студинським, О. Кобилянською, С. Окуневською (їїго сестрою була Наталія Кобринська), М. Павликом, І. Горбачевським, довгий час очолював львівську “Просвіту”. Це був приклад справжнього лікаря-науковця і просвітителя, будівничого української культури і науки. Слід зазначити, що діяльність та ім’я Є. Озаркевича замовчувались.

Вчені України підтримували наукові зв’язки із зарубіжними країнами. Харківський університет обрав Роберта Коха своїм почесним членом. Видатного російського психоневролога *Володими́ра Бехтере́ва* (1857—1927) було обрано дійсним членом НТШ у Львові. У з’їзді словенських лікарів, що відбувся 1908 р. у Празі, взяли участь українські лікарі Т. Гвоздецький, І. Бережницький та К. Тянячків. Привітання делегатам з’їзду було виголошено українською мовою. 1911 р. у Софії відбувся Болгарський лікарський з’їзд, на якому опрацьовано і прийнято “Статут Слов’янського лікарського комітету та національних комітетів”. Українські лікарі зі Львова Т. Гвоздецький, Я. Березинський і М. Вахнянин увійшли до складу комітету з’їзду, на якому опрацьовано і прийнято цей статут. 1914 р. у Празі відбувся з’їзд чеських лікарів і природознавців, який від УЛТ і львівської “Просвіти” вітав Є. Озаркевич.

Вже на початку ХХ ст. на українських землях розвивалася медицина як вагова частка медицини світу.

Формування перших українських наукових медичних шкіл. З розпадом Російської імперії почався новий етап розвитку української медичної науки. Особливо вагомою подією стало створення медичного факультету Українського державного (спочатку він був Народним) університету. Приват-доцент Університету св. Володимира гігієніст *Овксентій Корчак-Чепурківський* (1857—1947) зібрав групу викладачів-українців, і восени 1918 р. вони вперше розпочали викладання медичних дисциплін студентам 1-го курсу українською мовою. Серед викладачів тоді були Є. Черняхівський — хірург, О. Черняхівський — гістолог, М. Вовкобой — анатом, М. Нещадименко — бактеріолог. Без підручників, без спеціальних словників, незважаючи на труднощі, вони почали навчання студентів-медиків рідною мовою.

Тоді ж О. Корчак-Чепурківський уперше впровадив в українську науку поняття “українська медицина” або рівнозначне йому “українська національна медицина”. У січні 1918 р. у першому числі часопису “Українські медичні вісти” в передовій статті “Наші завдання часу” він писав: “Найголовніше наше завдання — утворити українську національну медицину як науку і як практичну галузь наукового знання”. Для цього він вважав за необхідне утворити власні наукові та культурно-просвітницькі медичні установи, відшукати зерна емпіричної народної медицини, сприяти утворенню національно об’єднаної верстви лікарів — громадських діячів, скористатися силами прихильних до нас медиків неукраїнського походження, повернути в Україну всі розпорошені на далекій чужині українські лікарські сили. О. Корчак-Чепурківський став членом Медико-санітарної ради УНР, організував і очолив термінологічну комісію для розробки наукової медичної термінології.

У цей же час (1918) М. Галин видав перший словник української наукової медичної термінології; в Києві було створено перше фахове об’єднання — Всеукраїнську спілку лікарів. Члени Медичної секції УНТ брали активну участь у створенні Всеукраїнської академії наук.

У 1920 р. в Одесі на базі медичного факультету Одеського (Новоросійського) університету та Одеських жіночих медичних курсів створено Медичну академію, ректором якої призначено Д. Заболотного, видатного українського мікробіолога. Він відкрив тут першу в світі кафедру епідеміології.

В одному тільки 1921 р. засновано у Харкові Медичний стоматологічний інститут, Харківський фармацевтичний інститут, в Одесі на базі Вищих жіночих курсів відкрито Хіміко-фармацевтичний інститут; у Вінниці створено Фармацевтичний інститут. Цього ж року заснова-

Часопис “Українські медичні вісти” (Київ, 1918).

но Ялтинський інститут кліматотерапії туберкульозу.

Працювали реорганізовані медичні інститути в Харкові, Києві, Дніпропетровську. Прийом студентів до вищих медичних шкіл ще не обмежувався (як і в Європі), записувались усі бажаючі. У 1921 р. навчалось 17 206 студентів, випущено 1432 лікарі. У 1921—1923 рр. відкрито Інститути удосконалення лікарів у Харкові, Києві та Одесі.

Українські лікарі-науковці Києва добилися збереження на деякий час українського медичного факультету у вигляді так званої української лектури Київського інституту охорони здоров’я (згодом медичного інституту). Українського професора-хірурга Є. Черняхівського призначено першим директором Київського медичного інституту, деканом ще деякий час залишався професор О. Корчак-Чепурківський.

На українській лектурі викладали професори і доценти О. Черняхівський — гістологію, В. Удовенко — гігієну, В. Підгаєцький — професійну гігієну, М. Вашетко — патофізіологію, П. Кучеренко — пат-

Овксентій Корчак-Чепурківський.

Олександр Пучківський.

анатомію, М. Левітський — очні хвороби, О. Пучківський — оториноларингологію, А. Собкевич — фтизіатрію, А. Тиженко — дерматологію, Г. Іваницький — ортопедію, О. Богаєвський — рентгенологію, О. Крупський — акушерство і гінекологію, О. Івакин — анатомію, М. Нещадименко — мікробіологію.

Українська лектура як підрозділ Київського медичного інституту проіснувала до 1923 р., в процесі “українізації” вона сприяла майже повному переходу кафедр інституту в ці роки на українську мову викладання. У статті “Українізація Київського медичного інституту”, опублікованій в січні 1925 р., зазначалося, що викладання лекцій українською мовою проводиться на 35 кафедрах із 49. Упродовж 1924 р. на українську мову викладання переведено 35 кафедр. Із 36 професорів КМІ українською мовою володіє 25, з 39 старших асистентів — 25; з 72 молодших асистентів — 48; з 40 ординаторів — 21. Діловодство п’ятий рік проводиться українською мовою. В статті зазначалося, що “...українізація провадиться нормально й цілком безболісно”.

У вищих медичних школах УСРР у 1923 р. навчалось 11 549 студентів, випу-

щено 1631 лікар; у медичних інститутах України навчалось 31,3 % студентів усіх медінститутів СРСР. У Харкові та Дніпропетровську при медичних інститутах відкрито робітничі факультети — робфаки.

Після тривалого періоду пошуку нової системи викладання (відміна лекцій, оцінки знань, зміни програм, термінів навчання, характеру спеціалізації) запроваджено єдиний для всіх медичних інститутів навчальний план, відновлено клініки. На відміну від європейських вищих шкіл уперше запроваджено систему так званого контингенту студентів, тобто ліквідовано вільний запис на студії та впроваджено планування кількості набору.

У науковій медицині у 20—30-х рр. XX ст. провідним став експериментально-фізіологічний напрям, що характеризувався широким впровадженням у клініку фізіологічних і біохімічних методів, створенням нових наукових установ. Відповідно в Україні відбувався бурхливий розвиток нових наукових і науково-дослідних закладів. Протягом 1922—1924 рр. за ініціативи *Феофіла Яновського* (1860—1928) відкрито Київський інститут туберкульозу і грудної хірургії, створено Київ-

ський фармацевтичний інститут; у Києві засновано Інститут мікробіології ВУАН; на базі існуючого “Будинку покаліченої дитини” створено Всеукраїнський державний дитячий ортопедичний інститут; засновано Київський психоневрологічний інститут. У Київському медичному інституті з ініціативи академіка ВУАН О. Корчака-Чепурківського та професора В. Підгаєцького на базі гігієнічної лабораторії університету організовано першу в країні кафедру професійної гігієни (гігієни праці). Біологічному інституту ВУАН у Києві, який було створено на базі особистої лабораторії академіка Ф. Омельченка, присвоєно його ім’я.

У Харкові в цей час (1922—1924) засновано Український психоневрологічний інститут, Інститут клінічної психіатрії та Інститут соціальної психогієни; створено Інститут експериментальної дефектології — єдиний у світі науково-дослідний заклад для вивчення особливостей сліпо-глухо-німих. Його організував і очолив професор І. Соколянський, фахівець у сфері формування мови у глухонімих. Було відкрито Український науково-дослідний інститут охорони материнства та дитинства; Інститут для боротьби з малярією та іншими паразитарними захворюваннями; при кафедрі біохімії Харківського медичного інституту за ініціативою *Олександра Палладіна* (1885—1972) у 1925 р. засновано Український біохімічний інститут, а у 1926 р. — перший на теренах СРСР біохімічний журнал — “Наукові записки Українського біохімічного інституту” (нині — “Український біохімічний журнал”); *Василь Данилевський* (1852—1939) заснував Органотерапевтичний інститут (1927). В Одесі засновано Український науково-дослідний інститут стоматології. У 1924 р. у 25 наукових установах Наркомату охорони здоров’я України працювало 1445 співробітників.

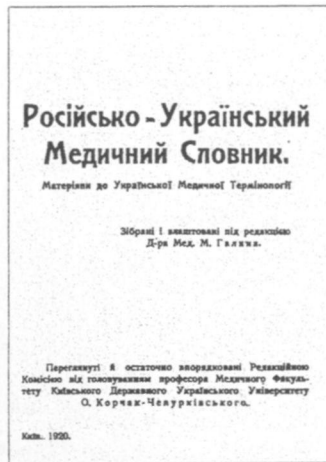

Василь Данилевський.

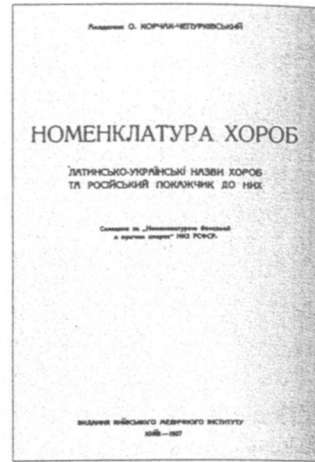
Українськими за формою і змістом були створені в наступні роки науково-медичні заклади, так, як Патанатомічний інститут (професор П. Кучеренко), Київський бактеріологічний інститут (професор М. Нещадименко), Інститут мікробіології ВУАН (академік Ф. Омельченко), Харківський інститут експериментальної медицини.

У 1925 р. постановою Укрголовнауки у Києві при ВУАН створено “Науково-дослідну катедру теоретичної медицини”, керівником якої призначено професора М. Нещадименка. До 1929 р. наукова установа мала в своєму складі 6 дійсних членів, 2 наукових співробітники, 23 аспіранти, працювало 5 секцій. Завданням установи була підготовка науковців з теоретичної, експериментальної та профілактичної медицини; вона становила один із перших наукових закладів, що згодом перетворилися на академічні інститути.

У тому ж році професори П. Кучеренко, М. Левітський, А. Тиженко, В. Удовенко, О. Черняхівський, М. Стражеско, С. Каган заснували періодичне видання Київського медінституту — “Українські медичні вісті”, своєрідну ремінісценцію

Титульна сторінка "Російсько-українського медичного словника" (Київ, 1920).

Обкладинка книги "Номенклатура хвороб" (Київ, 1927).

першого такого часопису УНР у 1918 р. Протягом 1924—1925 рр. вийшло 48 медичних видань українською мовою. Інститут наукової мови ВУАН у Києві видав у 1925 р. довідник "Nomina Anatomica Ucrainica. Анатомічний словник. Міжнародна та українська анатомічна номенклатура, прийнята в Базелі на дев'ятих зборах анатомічного товариства" (обсягом 81 с.) у серії "Матеріали до української природничої термінології та номенклатури. Т. V" (редагували Ф. Цешківський, О. Черняхівський; мовний редактор — О. Курило).

Якщо Київський медичний інститут з його українською лектурою, а згодом з українізованими кафедрами та періодичним медичним виданням став одним центром розвитку української національної медичної науки, то другим таким центром стали ВУАН, її Медична секція та медичні кафедри (нинішні наукові інститути). Медичну секцію ВУАН організував О. Корчак-Чепурківський, який тривалий час був також неодмінним (вченим) секретарем академії, створив при ній Нау-

ково-дослідну кафедру здоров'я — прообраз пізніших академічних інститутів, опрацьовував українську медичну термінологію та уклав першу "Номенклатуру хвороб" українською мовою, досліджував стан здоров'я та демографічні характеристики населення України. Його першим із лікарів обрали академіком ВУАН; згодом — почесним довічним головою секції. Понад 10 років (до свого арешту) Медичну секцію очолював професор О. Черняхівський. На засіданнях Медичної секції ВУАН лікарі-науковці доповідали українською мовою результати своїх клінічних і експериментальних праць, демонстрували хворих з цікавими клінічними випадками, заслуховували повідомлення про з'їзди і конференції, зарубіжні наукові відрядження. Члени секції вдосконалювали українську медичну термінологію, складали словники, видавали медичні праці. В роботі секції брали участь професори медицини М. Стражеско, Макс Губерґеріц (1886—1951) та ін.

У 20—30-х рр. XX ст. в Україні розвинулися і сформувалися осередки нау-

кової медицини — наукові українські школи, які на європейському рівні розробляли актуальні питання медицини. Наявність у керівника своєї наукової тематики, гурт науковців, зайнятих розробкою цієї тематики, вагомий науковий доробок цих наукових угруповань, досягнення пріоритетів у своїй галузі медицини, оригінальні підручники і монографії, лідерство керівника і наявність у нього учнів — докторів наук і професорів — усі ці вимоги, що ставляться до наукової школи, тут були реалізовані.

Українські вчені сформували наукові школи з основних медичних спеціальностей як у клінічній, так і в теоретичній медицині. У клінічній медицині розвинулися школи оториноларингологів професора О. Пучківського, хірургічні школи професорів Є. Черняхівського, Б. Андрієвського, Г. Іваницького; офтальмологічна школа професора М. Левітського, школа акушерів-гінекологів професора О. Крупського, дермато-венерологів професора А. Тижненка, психоневрологічна школа професора М. Міщенка, школа терапевтів-геріатрів професора І. Базилевича.

Розвивалися також наукові школи гігієністів — професорів В. Удовенка і В. Підгаєцького, гістологів — професора О. Черняхівського, анатомів — професора О. Івакіна, патологоанатомів — професора П. Кучеренка, патофізіологів — професора Миколи Вашетки (1880—1960), мікробіологів — професора М. Нещадименка, фізіологів і біохіміків — професора В. Радзимовської. В. Чаговець — професор Київського медичного інституту та В. Данилевський — професор Харківського університету заснували українську школу електрофізіологів; Олександр Леонтович (1869—1943) — українську школу нейрогістологів. Започатковано формування нових напрямів — клінічної фізіології та фізико-хімічної фізіології і патології (О. Богомо-

Часопис "Лікарський вістник" (Львів, 1920).

лець, В. Чаговець, В. Данилевський, І. Базилевич, В. Радзимовська).

Загальний доробок українських вчених-медиків у 20—30-ті рр. XX ст. становить десятки фахових підручників, фундаментальних монографій, збірників наукових праць, близько 500 наукових статей. Вони були вченими європейського рівня, добре володіли іноземними мовами і знали світову медичну літературу, більшість з них була в закордонних наукових інститутах і лабораторіях, підтримувала зв'язки із зарубіжними вченими, публікувала в Україні переклади їх праць. Свої праці вони також часто друкували в зарубіжних і міжнародних виданнях.

Вагомий внесок у розвиток української медицини зробили такі лікарі (на жаль, досі мало відомі), як Є. Лукасевич і Б. Матюшенко — автори термінологічних матеріалів і наукових праць, редактори і видавці перших українських медичних часописів; М. Галин — автор першого наукового медичного словника і перших українських хірургічних публікацій; а також А. Журавель, М. Кудрицький, М. Ге-

ращенко, М. Сисак та багато інших. Серед перших українських наукових медичних часописів, в яких публікувалися наукові праці і методичні матеріали, реферати досягнень світової медицини, хроніка українського медичного життя, слід назвати: "Українські медичні вісті" (Київ, 1918, згодом 1925—1931), "Український медичний архів" (Харків, 1927—1932), "Профілактична медицина" (1929—1937), "Лікарський вісник" (Прага, 1923—1925). У Львові виходив "Лікарський вісник" (1921—1939), який згодом було відновлено у діаспорі (1954 р. — до сьогодні).

Розвиток української медицини відбувався також поза межами Наддніпрянської України. У Львові продовжувало діяти УЛТ, розпочато видання науково-практичного часопису "Лікарський вісник". 8—9 листопада 1924 р. відбувся з'їзд українських лікарів, в якому взяли участь 62 лікарі з Галичини, Волині та Буковини. Працювала українська амбулаторія "Народна лічниця", яка мала стати зачатком бази для планованого медичного факультету українського університету.

Всупереч заборонам польської влади українські науковці — доктори наук відкрили 15 вересня 1921 р. у Львові Український (таємний) університет — У(т)У, який діяв нелегально, мав три факультети: філософський, правничий та медичний. Медичний факультет мав 10 кафедр, діяли 1-й та 2-й курси, на навчання записалися 185 студентів; викладання за університетськими програмами проводилося українською мовою (використовувались переважно німецькі підручники та латинська термінологія). Деканом медичного факультету став Мар'ян Панчишин; університетом керували Сенат, очолюваний виборним ректором, колегія професорів, декани факультетів. Ректорами були по черзі В. Щурат, М. Панчишин, Е. Давидяк. Документи про закінчення двох курсів друкувалися

латинською мовою, свідоцтва про державні іспити видавали від імені Західноукраїнської Народної Республіки і Сенату Української вищої школи. По закінченні чотирьох семестрів студенти виїжджали продовжувати навчання в закордонних університетах. У(т)У існував до липня 1925 р.

З ініціативи Б. Матюшенка у грудні 1922 р. створено Спілку українських лікарів у Чехословаччині з осідком у Празі. Головними завданнями Спілки було: об'єднати українських лікарів в еміграції; допомагати їм у професійному вдосконаленні та науковій і фаховій праці; вести наукову та культурно-освітню роботу; підтримувати громадську діяльність. Чехословацький уряд надавав їй грошову допомогу. Спілка налічувала близько 120 членів, видавала науковий журнал "Український медичний вісник" — неперіодичний часопис клінічної та суспільної медицини, головний редактор — Б. Матюшенко. Упродовж 1923—1925 рр. вийшло шість номерів журналу.

Заходами українського громадського видавничого фонду у Празі протягом 1923—1925 рр. видали понад 10 посібників для вищої школи з медичних дисциплін академік ВУАН А. Старков — "Загальна біологія" і "Остеологія"; М. Павлічук — "Коротка анатомія для студентів медицини", ч. 1 (перший український науковий підручник з анатомії з передмовою акад. А. Старкова); В. Гармашів — "Шкільна гігієна"; А. Гончаренко — "Загальна гігієна"; М. Галин — "Медичний латинсько-український словник".

Таким чином, у 20—30-х рр. в Україні та в українській діаспорі сформувалася когорта талановитих, знаних українських вчених-медиків, яскравих особистостей, відомих в Європі авторів актуальних наукових праць, організаторів наукових осередків. Вони були патріотами України і тільки-но з'явилась можливість почали розви-

Василь Комісаренко.

вати українські науково-медичні школи як частину української культури і науки.

Розвиток медичної науки за часів радянської влади. Після Жовтневої революції продовжився розвиток медичної науки в Україні. Врешті-решт радянська медицина досягла значних успіхів у розв'язанні найважливіших теоретичних і клінічних проблем, забезпеченні практики охорони здоров'я все більш ефективними методами і засобами щодо запобігання хворобам, діагностики та лікування хворих. За роки радянської влади в УРСР створено розгалужену мережу науково-дослідних інститутів медико-біологічного профілю у системах Академії наук, міністерств охорони здоров'я і соціального забезпечення. В 1919 р. до складу Української академії наук входив лише один інститут медичного профілю (Інститут демографії та санітарної статистики), яким керував М. Птуха; в*1921 р. було організовано кафедру народного здоров'я та соціальної медицини з кавінетом профілактичної медицини (керівник — О. Корчак-Чепурківський); у 1929 р. засновано Інститут мікробіології та епідеміології (нині — Інститут мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного

Олександр Богомолець.

го НАН України), який очолював Д. Заболотний, котрий уславився важливими відкриттями у галузі вивчення чуми, холери і сифілісу. В 1930 р. у Києві було організовано науковий центр з двох інститутів — Інституту клінічної фізіології та Інституту експериментальної біології та патології — для вивчення проблем патологічної фізіології (Олександр Богомолець (1881—1946) та його численні учні); у 1931 р. до Києва було переведено з Харкова Інститут біохімії, заснований в 1925 р., у якому під керівництвом О. Палладіна вивчалися важливі проблеми, зокрема, біохімії харчування, нервової системи, вітамінології.

Д. Заболотний — перший медик на посту президента ВУАН (1928—1929). Він є одним із засновників вітчизняної епідеміології. Вперше (1899) висунув гіпотезу про природні вогнища чуми та про гризунів як носіїв і зберігачів її збудника та джерело зараження людини. Встановив шляхи передачі бубонної та легеневої чуми, опрацював методики виготовлення протичумних вакцин і сироваток. Д. Заболотний створив власну класичну епідеміологічну формулу про три чинники, необхідні й достатні для

Ростислав Кавецький.

розвитку і поширення епідемій, а саме: наявність епідемічних вогнищ, соціальні умови і масові переміщення людей. Він ініціював напрям, який сьогодні прийнято називати епідеміологічною екологією. Відомий його героїчний дослід на собі (разом з *Іваном Савченком* (1862—1932) у лабораторії *Володимира Підвисоцького* (1857—1913)), який довів ефективність пероральної імунізації та вакцинації проти холери. Д. Заболотний у 1916—1918 рр. організував вакцино-сироваткову комісію і науково-виробничу лабораторію з виготовлення вакцин проти черевного тифу та холери. Як президент ВУАН, він намагався посилити зв'язок науки з практикою, був у перших лавах борців за профілактичну спрямованість у медицині та охороні здоров'я. При ньому склад ВУАН значно поповнився, серед новообраних членів академії були О. Богомолець, О. Палладін, Є. Патон та ін.

У 1928—29 рр. медична секція ВУАН стала ареною політичної боротьби. Серед звинувачених у справі "СВУ" були

вчені — учні академіка Корчак-Чепурківського професори В. Підгаєцький, В. Удовенко, І. Кудрицький та ін.

О. Богомолець був наступним президентом академії. Його дослідження сприяли розвитку майже всіх галузей патологічної фізіології, створенню концепції порушення обміну речовин, ендокринології, імунології, алергології, геронтології. О. Богомолець випередив час, створивши уявлення про механізм дії перелитої крові (гемотрансфузії), по-новому представив патогенез гіпертонії. Він критично розвинув ідеї І. Мечникова щодо мезенхіми та конституції організму. На цьому шляху О. Богомолець сформулював концепцію фізіологічної системи сполучної тканини, розробив і запровадив у практику антиретиккулярну цитотоксичну сироватку як ефективний лікувальний засіб при різних захворюваннях, де потрібен ефект стимуляції захисних сил організму і репаративних процесів. Як президент АН України, О. Богомолець багато зробив задля значної перебудови її структури — створення інститутів замість окремих кафедр і лабораторій, що існували досі. Він був організатором щорічних наукових конференцій з найактуальніших проблем медичної науки й практики, серед яких, зокрема, перша в Україні та СРСР і друга у світі (після США) конференція з механізмів старіння і подовження життя (1938), а також фізіологічної системи сполучної тканини (1940). О. Богомолець створив велику наукову школу патофізіологів. Серед його учнів М. Горев, *Ростислав Кавецький* (1899—1978), *Василь Комісаренко* (1907—1993), *Микола Сиротинін* (1896—1977) та інші відомі вчені. Його ім'я присвоєно Інституту фізіології НАН України і Національному медичному університету.

Осередками розвитку медичної науки в УРСР стали численні кафедри медичних інститутів та інститутів удосконалення лікарів, науково-дослідні інститути

медичного профілю, наукові медичні товариства й широка мережа лікувально-профілактичних закладів. Серед науково-дослідних інститутів системи Міністерства охорони здоров'я УРСР було створено інститути санітарно-гігієнічного, епідеміологічного та мікробіологічного профілю, інститути клінічної медицини, інфекційних хвороб, нейрохірургії, ортопедії та травматології, переливання крові, туберкульозу, охорони материнства і дитинства, рентгенології, експериментальної та клінічної онкології, офтальмології, оториноларингології, експериментальної ендокринології, курортології та бальнеології, психоневрології, медичної радіології, стоматології, шкірно-венерологічний інститут тощо.

Українські радянські вчені-медики збагатили найрізноманітніші галузі медицини. Великої значущості набули, зокрема, терапевтичні школи М. Стражеска (вивчення проблем кардіології, ревматизму, сепсису, клінічної гематології), Ф. Яновського (туберкульоз, захворювання нирок), М. Губергріца, *Вадима Іванова* (1892—1962) (патологія травлення), офтальмологічна школа В. Філатова та ін. Значний внесок у розробку питань клінічної фізіології зробили В. Данилевський, В. Чаговець, О. Леонтович, Д. Воронцов, Г. Фольбоорт, О. Макаренко, у галузі фармакології — О. Черкес та ін.

У галузі анатомії людини в Україні багато зробили *Володимир Воробйов* (1876—1937) і його учень Р. Синельников (розробка методу макро-мікроскопічного дослідження, вивчення вегетативної нервової системи), М. Спіров зі співробітниками (дослідження лімфатичної системи), М. Лисьонков та ін. Значні досягнення мають і гістологи — В. Рубашкін (вивчення неврології, а також питань гематології), Б. Альошин (гістофізіологія ендокринної системи), М. Зазибін (дослідження периферичного відділу нерво-

вої системи). Успішний розвиток патологічної анатомії в УРСР пов'язаний з діяльністю М. Мельникова-Разведенкова, О. Смирнкової-Замкової (вивчення основної аргірофільної речовини), П. Кучеренка (розробка проблем ендокринології), Є. Чайки, М. Даля, Б. Хомінського, Г. Дермана, А. Струкова та ін. Розвиткові судової медицини сприяла діяльність М.С. Бокаріуса і М.М. Бокаріуса, М. Райського, Ю. Сапожнікова, А. Гамбург, В. Ціпковського. Важливі дослідження у галузях експериментальної патології і ендокринології виконали О. Кронтовський, О. Репрев, Д. Альперн, Н. Медведєва (виділила з кори надниркових залоз активну речовину — кортикалін), С. Генес, В. Коган-Ясний (вивчення діабету). В. Комісаренко запропонував гормональні препарати спленін і кортикотонін. Він заснував у Києві Інститут ендокринології та обміну речовин і створив сучасну школу вітчизняних ендокринологів. У галузі експериментальної онкології працювали М. Магат, О. Тимофіївський (довів можливість диференціації пухлинних клітин за певних умов при вирощуванні поза організмом), Р. Кавецький, який вивчав реактивність організму при розвитку злоякісних новоутворень та заснував Інститут проблем онкології АН УРСР.

Учені-медики УРСР зробили значний внесок у розвиток клінічної медицини. Успіхам терапії в Україні сприяла діяльність А. Дмитренка, А. Бухштаба та ін. Передові традиції української терапевтичної школи успішно продовжували А. Міхньов, А. Пелешук, М. Ясиновський, Ф. Примак, Д. Чеботарьов, Г. Бурчинський, О. Айзенберг, Д. Яновський та ін. Розвиток вчення про інфекційні хвороби в Україні пов'язаний з діяльністю В. Виноградова, І. Брауде, А. Зюкова, Б. Падалки, І. Богданова, А. Коровицького. Розвиткові медичної мікробіології сприяли дослідження Д. Гриньова, М. Нецадиценка, В. Дроботька та ін. Важливі реко-

Олександр Шалімов.

мендації у галузі боротьби з туберкульозом були зроблені І. Файншмідтом і Н. Морозовським. Багато уваги приділялося вивченню захворювань щитоподібної залози й розробці заходів із ліквідації вогнищ зобу. Українські радянські вчені досягли великих успіхів у галузі хірургії. *Юрій Вороний* (1895—1961) здійснив першу в світі трансплантацію трупної нирки (1933). В Україні працював В. Шамов, який одним із перших почав розробляти проблему переливання трупної крові. Всесвітньої слави здобув запропонований В. Філатовим метод відновної хірургії — пластика на “круглому стеблі”. Розробка найактуальніших питань пластичної хірургії, хірургії органів черевної порожнини, хірургічних втручань при злоякісних пухлинах, переливання крові тощо пов’язана з діяльністю М. Волковича, О. Кримова, М. Трінклера, О. Мельникова, Я. Гальперна, І. Кудинцева, *Олександра Шалімова* (1918—2006), І. Іщенко, М. Коломійченка, І. Шевченка, О. Федоровського, І. Кальченка, І. Дейнеки, М. Ковальова та ін. Розвиткові урології в УРСР сприяла діяльність А. Чайки, О. Проскури, П. Гельфера та ін.; ортопедії і травматології — М. Ситенка,

Микола Амосов.

М. Новаченка, О. Єсцького та ін. Великий внесок у розвиток торакальної хірургії в Україні зробив *Микола Амосов* (1913—2002), який був удостоєний Ленінської премії. Вчені УРСР значно розвинули теорію і практику нейрохірургії (О. Арутюнов та його школа, зокрема, *Андрій Ромоданов* (1920—1993) і Ю. Зозуля, З. Гейманович та ін.). Важливі дослідження в галузі акушерства та гінекології, зокрема, з питань запобігання післяродовому сепсису, знеболювання родів, токсикозів вагітності тощо, в УРСР провели Г. Писемський, А. Ніколаєв, О. Лур’є, П. Бойко, І. Грищенко та ін. Педіатри УРСР успішно вивчили важливі особливості фізіології та патології дитячого віку, опрацювали проблеми харчування дітей, загартовування дитячого організму тощо (І. Троїцький, М. Руднев, Л. Фінкельштейн, О. Лазарев, Є. Сковський, О. Хохол, В. Белоусов, В. Балабан, О. Лук’янова, Д. Сигалов та ін.). У галузі офтальмології в УРСР важливі дослідження провели В. Філатов, М. Левитський, І. Кореневич, А. Васютинський, Н. Пучківська, М. Сергієнко та ін.; у галузі стоматології — Ю. Гофунг, М. Фабрикант, С. Вайсблат та ін.; у галузі ото-

риноларингології — С. Сурукчі, С. Компанієць, О. Пучківський, *Олексій Коломійченко* (1898—1974), який був удостоєний Ленінської премії, Я. Шварцберг та ін. Розвиткові дерматології і венерології в УРСР сприяла діяльність О. Лур’є та клінічні здобутки А. Тиженка, С. Богдановича, А. Картамишева. Важливі проблеми невропатології в УРСР опрацювали Б. Маньківський, Г. Маркелов, О. Гейманович, О. Грінштейн, Д. Панченко та ін.; цінний внесок у розробку питань фізіотерапії належить О. Киричинському, В. Осипову та ін. Розвиткові психіатрії в УРСР сприяла діяльність В. Протопопова, О. Ющенко (біохімічний напрям у вивченні психічних хвороб), Т. Юдіна, Є. Попова, К. Платонова. Значного розвитку в УРСР набули дослідження, присвячені розробці заходів з оздоровлення умов праці та побуту населення, дослідження у галузі гігієни праці, комунальної гігієни, гігієни харчування, гігієни дітей та підлітків, епідеміології. Значний внесок у розробку зазначених питань зробили *Олександр Марзєєв* (1883—1956), *Лев Громашевський* (1887—1980), М. Соловйов, С. Ручківський, В. Навроцький, Г. Шахбазян, *Юрій Кундієв*, Д. Калюжний, П. Баранник, *Левко Медвідь* (1905—1982), А. Сулим-Самійлов, І. Трахтенберг та ін. У 1964 р. в Києві було створено науковий Інститут з гігієни і токсикології пестицидів полімерів та пластичних мас. Важливі дослідження у галузі соціальної гігієни, теоретичних основ охорони здоров’я, санітарної статистики та історії медицини в Україні виконали Л. Ульянов, С. Томилін, С. Ігумнов, С. Каган, П. Шупик, З. Гуревич, Л. Лекарев, С. Верхратський, К. Дупленко та ін.

Розвиток і поглиблення наукових досліджень в галузі теоретичної та клінічної медицини зумовили необхідність виділення вузьких медичних спеціальностей. У 1965 р. створено науково-дослідні інститути гастроентерології (Дніпро-

петровськ), урології та нефрології (Київ), перший директор якого *Юрій Єдиний* (1921—1991) запропонував новий метод електрогідралічної літотрипсії каменів сечової системи.

Українські радянські учені-медики у співпраці з інженерами зробили суттєвий внесок у наукове, діагностичне та лікувальне медичне приладобудування. Так, В. Філатов удосконалив та сконструював спеціальний інструментарій, за допомогою якого здійснюється ряд складних операцій на очі, зокрема пересадка рогівки. В. Чаговець розробив конструкцію струнного гальванометра, який використовувався як електрокардіограф. Київський інженер М. Овощников у співробітництві з медиком академіком В. Івановим створили і широко впровадили в практику томофлюорографічний метод і ряд модифікацій рентгенівських апаратів, які дають можливість вивчати глибину та форму патологічного процесу, ступінь порушення функцій ураженого органа тощо. М. Амосов сконструював апарат “штучне серце — легені” для тимчасового виключення у людини серця та легенів з кола кровообігу під час операцій на них, а також запропонував спеціальний хірургічний інструментарій. Широке визнання здобула так звана балка К.М. Климова, що застосовується при лікуванні переломів кісток. О. Коломійченко удосконалив і сконструював ряд інструментів для діагностики та лікування отосклерозу. Школою М. Амосова успішно вивчаються проблеми медичної кібернетики. Вирішуються проблеми заміни пошкоджених частин органів пластичними матеріалами та полімерами тощо.

Велика науково-дослідна робота в УРСР була спрямована на подолання злоякісних, вірусних, серцево-судинних та інших небезпечних захворювань. Успішно розвивались теоретичні основи геронтології й практичні заходи для подовження життя людей та їх працездатно-

сті. Значну увагу приділено енергійному впровадженню в експериментальну та клінічну практику медичної електроніки, створенню принципово нових діагностичних і лікувальних технічних підходів, винайденню нових хіміотерапевтичних та інших лікарських засобів (протиопухлинної, серцево-судинної дії тощо), застосуванню методу радіоактивних ізотопів, розширенню і поліпшенню підготовки наукових медичних кадрів тощо. Розробка найважливіших проблем теоретичної медицини (експериментального і клінічного вивчення раку та вірусів, проблеми довголіття тощо) була зосереджена в інститутах Академії медичних наук СРСР, що працювали в Києві, один із них — Інститут геронтології АМН СРСР.

Багато уваги приділялось забезпеченню координації досліджень, що проводяться у різноманітних наукових і науково-практичних закладах. З цією метою було створено Раду з координації науково-дослідних робіт і впровадженню у практику наукових досягнень. Керівництво науковими медичними дослідженнями в Україні здійснювала вчена рада Міністерства охорони здоров'я УРСР (через проблемні комісії та головні профільні інститути). З питань медицини видавалося багато літератури, в тому числі шість медичних журналів ("Педіатрія, акушерство і гінекологія", "Фармацевтичний журнал", "Врачебное дело", "Клиническая хирургия", "Офтальмологический журнал", "Журнал ушных, носовых и горловых болезней").

В УРСР існувала широка мережа курортів різного профілю: кліматичні — Південний берег Криму, Карпати; гастроентерологічні — Закарпаття, Моршин, Трускавець, Миргород, на яких часто поєднувалося лікування хвороб системи травлення з лікуванням хвороб сечової системи, обмінно-ендокринних. Наукові дослідження в галузі санаторно-

курортного лікування здійснюються в науково-дослідних інститутах Одеси, Ялти, Євпаторії.

Усе це сприяло подальшим успіхам української радянської медичної науки в галузі запобігання хворобам та боротьбі за зміцнення здоров'я.

Медична наука в незалежній Україні. Із становленням незалежності України настав новий етап розвитку української медицини, сповнений нових складних проблем і суперечностей. З одного боку, почалося інтенсивне відродження її національних традицій і коренів, формування в українській державі власної медицини. Наука звільнилась від партійного диктату та заідеологізованості, зі сторінок книг і журналів стали зникати ідеологічні догми, комуністичні доктрини. Почався перехід на державну мову навчальних і лікувально-профілактичних закладів. Засновано низку нових наукових медичних часописів і журналів, видано чимало медичних словників і підручників. Почалося відродження історичних традицій, у Києві створено Всеукраїнське лікарське товариство — ВУЛТ, яке від 1990 до 2007 р. очолював А. Пиріг, відновлено діяльність УЛТ у Львові (О. Кіцера). В медицину почали повертатися імена заборонених і репресованих тоталітарним режимом вчених-медиків, доробок їхніх наукових шкіл. З іншого боку, перманентна економічна криза в Україні поставила у край скрутні умови науковій та навчальній установи, різко скоротилося фінансування науково-медичних (як і інших) досліджень, їх матеріально-технічне забезпечення, припинили своє існування ряд лабораторій і наукових підрозділів. Заробітна плата доктора наук, професора порівняно з іншими галузями значно знизилась, а платня лікарів і багатьох науковців стала нижчою за середню заробітну плату. Тисячі лікарів і медиків-науковців виїхали за кордон, для того щоб заробити і мати умови для нор-

мальної праці. Надзвичайно важке становище створилось у практичній медицині, посилене ще тривалими невдалими реформаторськими заходами, прийняттям неузгоджених законів.

Однак і за таких складних умов розвиток медичних наук не припинився. Українськими вченими опрацьовуються нові напрями медицини, на світовому рівні проводяться дослідження із застосуванням ембріональної нервової тканини при відновлювальному лікуванні тяжких органічних захворювань ЦНС. Розроблено нові методики операцій, зокрема нейротрансплантації центральної та периферичної нервової системи, уперше в світі виконано перещеплення ембріональної мозкової тканини хворим на ДЦП (В. Цимбалюк).

Розвивається кардіохірургія, вдосконалюються оперативні методи, зокрема оперативних втручань при вроджених і набутих вадах серця, впроваджуються нові методи протезування легеневого стовбура, розроблено новий оригінальний метод дослідження серцево-судинних хворих — магнітокардіографію. У київському Інституті серцево-судинної хірургії (нині входить до складу НАМН України і з 2004 р. носить ім'я свого першого директора — академіка М. Амосова) вперше в Україні розпочато хірургічне лікування вроджених вад серця у новонароджених (з 1992 р.). М. Амосов виховав велику і потужну школу торакальних і серцево-судинних хірургів: Г. Книсьов, А. Руденко, В. Максименко, Я. Бендет, М. Атаманюк і багато інших. Крім того, він заснував життєздатну і перспективну школу біологічної та медичної кібернетики. Моделюванням діяльності органів і фізіологічних систем займалися В. Соловйов, І. Єрмакова, О. Лісова, В. Лішук, Б. Палець, А. Попов, моделюванням психічної діяльності — В. Белов, Д. Галенко, В. Ольшаніков, дослідженнями нейромереж — О. і А. Касаткіни та ін. Згодом

Любомир Пиріг.

сформувався ще один напрям — створення медичних інформаційних систем, яким займалися О. Коваленко та О. Мінцер. Запроваджувалися евристичне, математичне, фізіологічне та ситуативне моделювання — створення моделей клітини, внутрішнього середовища організму, робототехніка тощо.

Розвивається хірургічна гастроентерологія, широко впроваджуються оперативні втручання з використанням мікрохірургічної техніки (О. Шалімов, В. Саєнко). Створено центр мікрохірургії ока (В. Шевальов, М. Сергієнко, Ю. Кондратенко), все ширше використовуються методи малоінвазивної хірургії. Формується новий напрям в українській медицині — превентивна нейроендокринологія; вперше в Європі застосовано метод вапоризації аденоми передміхурової залози. В галузі нейрохірургії активно розвивається новий перспективний напрям — ендovasкулярна нейрорентгенохірургія, створено (1997) відповідний Науково-практичний центр. Впроваджено новий емболізуючий препарат "Емболін". В Інституті очних хвороб і тканинної терапії ім. В.П. Філатова розроблено ряд нових

методів лікування, впроваджено в медичну практику нові тканинні препарати — гумінат, мареополімієн, піридоксофот.

Після Чорнобильської катастрофи вчені-медики працюють над способами мінімізації її медичних наслідків, проводять глибокі дослідження впливу іонізуючого випромінювання на організм, розробляють принципи імунологічного моніторингу потерпілих, формують алгоритми лікування.

У країні розроблено понад 100 препаратів-генериків, створено нові препарати: протипухлинні — “Мебіфон” і “Хлофіден”, ненаркотичний анальгетик “Амізон”, гепатопротектори “Ліолів” та “Антраль”, вітамінні препарати “Відеїн”, “Кальмівід” і “Вітам”, протиакогельний препарат “Медихронал” тощо. Створений у Трускавці з ініціативи В. Козявкіна Інститут медичної реабілітації завоював широке світове визнання, опрацьований в ньому спосіб нейрофізіологічного лікування ДЦП належить до найефективніших у Європі.

В Інституті фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України, упродовж багатьох років очолюваного академіком *Платоном Костюком* (1924—2010), створено міжнародну кафедру ЮНЕСКО “Молекулярна та клітинна фізіологія” і у співпраці з провідними науковими центрами світу проводяться фундаментальні дослідження в галузі нейрофізіології та патології нервової системи.

За цикл наукових праць “Тромбоемболія гілок легених артерій та посттромбоемболічна легенева гіпертензія: діагностика, лікування та профілактика” колективу авторів (М. Павловський, Д. Бабляк, А. Кулик, О. Ніконенко, О. Губка, В. Мішалов, К. Амосова, В. Бідний, М. Костилюк, В. Сморжевський) присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки за 2000 р. У 2002 р. греміями відзначено медико-екологічні дослідження забруднювальної дії важких

металів (Є. Гончарук, Ю. Кундієв, Д. Зербіно, І. Трахтенберг та ін.), розробку нових біотехнологій для одержання клітинних і тканинних алотрансплантатів (В. Грищенко, В. Цимбалюк, В. Шепітько та ін.). Преміями 2003 р. відзначено розробку та впровадження в медичну практику методів профілактики і лікування артеріальної гіпертензії (В. Коваленко, Ю. Сіренко, Г. Дзяк та ін.), працю “Синаптична передача сигналів у нервовій системі” (П. Костюк, М. Шуба, О. Кришталь та ін.). У 2009 р. лауреатами Державної премії за розробку та впровадження системи методів діагностики, профілактики і лікування хвороб нирок стала група вчених на чолі з багаторічним головним нефрологом МОЗ України, президентом Української асоціації нефрологів А. Пирогом. За останні 10 років лауреатами Державної премії стали понад 30 науковців-медиків.

Слід зазначити, що помітне сповільнення розвитку трансплантології виникло внаслідок недостатнього опрацювання законодавства у цій галузі.

У 1990 р. в Академії наук УРСР було створено відділення проблем медицини. До його складу увійшли всі вчені-медики з інших відділень, а згодом і члени Академії медичних наук СРСР. До складу академії було обрано майже 30 нових академіків і членів-кореспондентів, серед них О. Возіанов, С. Комісаренко, О. Мойбенко та ін. Академіком-секретарем було обрано академіка Ю. Кундієва. Нове відділення тісно співпрацювало з іншими відділеннями, перш за все з секцією фізико-технічних наук та секцією хімічних і біологічних наук.

Важливою подією стало створення Академії медичних наук України, заснованої Указом Президента України від 24.02.1993 р. за ініціативою українських вчених-академіків НАН України Б. Платона, О. Возіанова, М. Амосова, Ю. Кундієва, О. Лук'янової, В. Фролькіса, О. Ша-

лімова. Кабінет Міністрів України затвердив кандидатуру президента-організатора АМН України (О. Возіанов) і перших дійсних членів, визначив наукові інститути, які перейшли з Міністерства охорони здоров'я до складу академії. В числі перших 13 інститутів АМН України такі відомі наукові центри, як Інститут клінічної та експериментальної хірургії, Інститут серцево-судинної хірургії, Інститут нейрохірургії, Інститут очних хвороб і тканинної терапії (Одеса), Інститут геронтології та ін. До складу АМН увійшли також науковий центр радіаційної медицини, створено науково-практичний центр нейрорентгенохірургії. У 2000 р. рішенням уряду до складу академії передано ще 18 науково-дослідних інститутів, які раніше були підпорядковані МОЗ. Указом Президента України від 24.02.2010 р. АМН України надано статус національної. З лютого 2011 р. Президентом НАМН України обрано академіка А. Сердюка.

У складі НАМН України 45 дійсних членів і 86 членів-кореспондентів.

Установи академії розміщені у Києві, Харкові, Львові, Одесі, Дніпропетровську, Донецьку.

Це дало змогу забезпечити наукове обґрунтування і підтримку роботи медичних установ і закладів за всіма напрямками практичної діяльності.

На базі інститутів функціонують відповідні проблемні комісії НАМН та МОЗ України, кваліфікаційні ради з розгляду дисертацій на здобуття вчених ступенів кандидата та доктора наук, редакційні колегії профільних журналів. У багатьох випадках інститути слугують базами навчання студентів медичних вузів і курсантів медичних академій післядипломної освіти. В інститутах НАМН України створено оптимальні умови для формування наукових шкіл фахівців за різними напрямками наукової діяльності. Величез-

ний досвід фахівців НАМН України, багато з яких поєднує організаційну, наукову і педагогічну діяльність, сприяє росту авторитету академії як наукової і методичної організації, визначає перспективи розвитку медицини в Україні. Важливою складовою діяльністю установ НАМН України є підготовка кадрів вищої кваліфікації.

Академічні інститути є засновниками і видавцями наукових та науково-практичних журналів. Так, журнал “Проблеми старения и долголетия” видає Інститут геронтології, журнал “Довкілля та здоров'я” і щорічну збірку “Гігієна населених місць” видає Інститут гігієни та медичної екології. “Дерматологія та венерологія” — це назва і інституту, і проблемної комісії, і відповідного фахового журналу.

Фахові журнали видають: Інститут загальної та невідкладної хірургії, Інститут медицини праці, Інститут невідкладної і відновної хірургії, інститути нейрохірургії, нефрології, оториноларингології, Інститут педіатрії, акушерства та гінекології, Інститут проблем ендокринної патології, Інститут терапії, Національний інститут фтизіатрії і пульмонології ім. Ф.Г. Яновського. Президія НАМН видає “Журнал Національної академії медичних наук України”.

Проблемні комісії НАМН та МОЗ України функціонують на базі інститутів медицини праці, нейрохірургії, травматології та ортопедії, урології, фармакології та токсикології, гігієни та медичної екології.

Ведеться підготовка аспірантів і клінічних ординаторів за спеціальностями “хірургія”, “внутрішні хвороби”, “гематологія і трансфузіологія”, “оториноларингологія”, “фармакологія”, “токсикологія”, “фармацевтична хімія і фармакогнозія”, “біохімія”; відповідних фахівців готують на базах інститутів нейрохірургії, очних

хвороб і тканинної терапії, патології хребта і суглобів.

Практично при всіх інститутах НАМН України функціонують спеціалізовані вчені ради з правом проведення захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора наук, зокрема, за спеціальностями “генетика”, “гігієна та професійні захворювання”, “ендокринологія”, “паразитологія і гельмінтологія”, “епідеміологія та інфекційні хвороби”, “кардіологія і ревматизм”, “медична мікробіологія”, “дитяча хірургія”, “хірургія”, “серцево-судинна хірургія”, “урологія”, “нефрологія” тощо.

У незалежній Україні вищим навчальним медичним закладам надано статус університетів або академій, деякі з них стали національними (у Києві, Львові, Вінниці, Харкові, Донецьку, Івано-Франківську). Збільшено права ректорів. Значно змінилися програми і навчальні плани, форми навчання, процес підготовки фахівців та їх післядипломної освіти, оформлення дипломів наближено до світових зразків; широко використовуються комп'ютерні технології, методи тестувань тощо. Запроваджено новий зміст присяги лікаря, з її тексту вилучено заідеологізовані моменти, натомість посилено загальнолюдські цінності. Започатковується викладання основ біологічної і християнської етики.

Постановою Кабінету Міністрів України (1998) у Львівському державному медичному університеті (який в різні роки входив до складу Університету ім. імператора Франца-Йосифа та короля Яна Казимира) присвоєно ім'я Данила Галицького. Таким чином, уперше за роки незалежності України вищій школі надано ім'я видатного діяча княжої доби.

Ставиться питання про відновлення університетської автономії та самоврядування європейського зразка; видачу безпосередньо університетами кандидатських і докторських дипломів, вирішальну (а не дорадчу, як за нинішніми

статутами) роль вчених рад, виборність ректорів і т. п.

Важливим чинником розвитку культури і науки стало відкриття в Україні низки нових державних і недержавних (приватних) навчальних закладів. Нині в Україні діє 18 ліцензованих вищих медичних шкіл. Уперше в 1995 р. створено вищий військово-медичний навчальний заклад — Українську військово-медичну академію. Її відкрито на базі об'єднання навчально-наукових і лікувально-профілактичних установ: Військово-медичного інституту, Науково-дослідного інституту проблем військової медицини та Головного військового клінічного госпіталю Міністерства оборони України. У Києві 1992 р. створено Медичний інститут Української асоціації народної медицини, що має близько 200 висококваліфікованих викладачів, філії в Полтаві й Дніпропетровську. Він готує дипломованих фахівців з ряду медичних спеціальностей, у тому числі лікувальна справа, стоматологія, фармація, сестринська справа. До 2000 р. випущено 900 спеціалістів. Вчені інституту досліджують теоретичні основи інтеграції народної і класичної медицини, опрацьовують концептуальну модель та програму розвитку народної медицини в Україні.

Одним із перших відкрито приватний Медичний інститут ім. Юрія Котермака на базі медичного коледжу в Дрогобичі, проте він проіснував недовго (1993—1996). Розвивається мережа приватних медичних закладів. Одну з перших в Україні приватних клінік зі стаціонаром на 10 ліжок та імунологічною лабораторією відкрито в Ужгороді (1995), очолив її лікар-уролог вищої категорії, канд. мед. наук С. Біляк, організатор медичного центру ім. проф. О. Федінця.

У 1996 р. відкрито Український інститут громадського здоров'я. Організовано Українську академію східної медицини і культури.

Лікарі-науковці беруть участь у національних і державних програмах: “Здоров'я літніх людей”, “Діти України”, “Цукровий діабет”, “Профілактика і лікування артеріальної гіпертензії”, “Комплексна програма генетичного моніторингу в Україні”, “Репродуктивне здоров'я”, “Національний план дій з гігієни довкілля”, “Комплексні заходи боротьби з туберкульозом”. Створюються нові національні програми: “Онкологія”, “Стоматологія”, “Імунопрофілактика населення”, міжгалузева комплексна програма “Здоров'я нації”.

З цих та інших актуальних проблем українські вчені тісно співпрацюють з міжнародними організаціями: ВООЗ, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін.

Засновано Християнську медичну асоціацію України, яка провела вже близько 10 всеукраїнських конференцій. Асоціація лікарів України у 1997 р. розглянула питання “Християнські принципи гуманізму як невід'ємна частина сучасної медицини”, направила відкритий лист до керівників держави із закликом вжити заходів для відродження моральності й духовності, консолідувати сили фахівців-медиків і духовенства.

У 1990 р. організовано Асоціацію психіатрів України (голова — С. Глузман), у складі якої є експертна комісія, що видає і популяризує професійну літературу, заснувала премію ім. М. Танцюри для українських психіатрів, сприяла виправленню колишніх зловживань психіатрією та захищає від нерідких сьогодні юридичних порушень у галузі психіатрії.

У 1998 р. за ініціативою ЮНЕСКО при Президії Національної академії медичних наук створено Комітет з питань біоетики. Проведено 4 національних конгреси (2001, 2004, 2007, 2010) з широкою міжнародною участю, які сприяли поширенню біоетичного руху в державі та підвищенню рівня викладання біоетики в навчальних закладах. Комітети і комісії з біоетики

нині функціонують при Президії Національної академії медичних наук, МОЗ, МОН, а також при багатьох лікарнях.

Важливе значення для розвитку української медицини мало проведення в Україні 12 конгресів Світової федерації українських лікарських товариств (СФУАЛТ). У серпні 1990 р. у Києві та у Львові відбувся III Конгрес СФУАЛТ, вперше проведений в Україні; його організатори — А. Сердюк, А. Хрептовський, М. Коленський, П. Джуль, Я. Барвінський, Л. Мостович та ін. У програмі працювали секції: серцево-судинні захворювання, нервові та психічні захворювання, хірургія, акушерство і гінекологія, соціальна медицина, медико-біологічні проблеми Чорнобиля та ін. Наступні конгреси СФУАЛТ відбулися у Харкові (1992), Дніпропетровську (1994), Одесі (1996), Ужгороді (1998), Львові та Трускавці (2000), Луганську (2002), Чернівцях (2004), Полтаві (2006), Івано-Франківську (2008), Донецьку (2012). XIII Конгрес СФУАЛТ 2010 р. у Львові, в якому взяла участь численні представники українських лікарських товариств різних країн, було присвячено 100-річчю Українського лікарського товариства.

Від 2000 р. президентом СФУАЛТ є академік НАМН України Л. Пиріг.

З'їзди ВУАЛТ відбуваються щодва роки. На з'їзді 2009 р. у Євпаторії було прийнято і затверджено МОЗ “Етичний кодекс лікаря України”.

У Києві за ініціативи президента ВУАЛТ академіка НАМН України Л. Пирога у грудні 1993 р. відбулася конференція “Медицина і українська культура”, організована Всеукраїнським лікарським товариством і Центральним музеєм медицини України. На ній обговорено такі теми: медики — діячі української культури; медицина як об'єкт літератури та мистецтва, історія української медицини в загальнокультурному процесі, народна медицина як складова духовної та матеріальної культури; історико-медичні му-

зеї та архіви України. Заслухано понад 50 доповідей. З ініціативи Л. Пирога як депутата Верховної Ради 1-го скликання були вперше організовані наукові конференції з питань демографії (1991, 1993) за участю численних вчених України, з виданням збірників тез доповідей.

За період незалежності виник ряд нових видавництв медичної літератури. У Тернопільській державній медичній академії ім. І. Горбачевського створено (1997) видавництво “Укрмедкнига”, яке видало вже понад 200 підручників, монографій і збірників українською мовою, видає 7 всеукраїнських наукових медичних журналів, уперше в Україні налагодило тиражування на компакт-дисках навчально-контролюючих і наукових комп’ютерних програм, навчальної літератури.

Вийшли друком численні видання, що відображають становлення української медицини.

Державна (з 2006 р. Національна) наукова медична бібліотека видала (1997) в серії “Медична біографістика” у двох випусках “Медицина в Україні. Видатні лікарі. Біобібліографічний словник”, присвячених періоду з кінця XVII до другої половини XIX ст., що містять персоналії кількох лікарів, які працювали в Україні, Росії та інших країнах, та 12 змістовних і вартісних додатків. Національна наукова медична бібліотека України сприяє поєднанню діяльності медиків з культурними акціями, організовуючи щорічні вечори, присвячені С. Руданському, М. Амосову, презентації мистецьких та літературних здобутків медиків. Із 70-х рр. у приміщенні бібліотеки відбуваються численні художні виставки.

У Києві 1998 р. вийшла збірка медико-публіцистичних публікацій Л. Пирога “Медицина і українське суспільство”, присвячена проблемам лікарської етики і деонтології, суспільній ролі медицини. У ній висвітлено громадську позицію лікаря, питання народної медицини і парамеди-

цини, історію української медицини, стан здоров’я населення і демографічну ситуацію в Україні. Містить публікації та інтерв’ю 1990—1994 рр., коли автор був депутатом Верховної Ради. Передмову до цієї, єдиної такого роду в Україні, книги написав І. Дзюба.

Значним досягненням української медицини є багатотомне видання “Медицина дитинства” (П. Мошнич).

У Львові за ініціативи одного з авторів цих рядків відновлено (1991) видання “Лікарського збірника” Наукового товариства імені Шевченка, заснованого Є. Озаркевичем у 1898 р. Майже щорічно виходить випуск збірника, що містить статті з актуальних проблем медицини, заборонені раніше матеріали з історії медицини, знайомство з діаспорою та ін.

Уперше видано (1994, 1996, 2008) три томний біобібліографічний довідник “Українські лікарі” (укладач — П. Пундій, головний редактор — Я. Ганіткевич), який містить відомості про понад 2500 українських лікарів і науковців, котрі працювали як в Україні, так і в діаспорі. З’являються численні публікації, що визначають місце медицини в загальнокультурній сфері України: зв’язок з мистецтвом, літературою (Л. і О. Солейко “Медицина в літературі і живопису”, 2007; статті Л. Пирога); медицина у фалеристичі (В. Синяченко), у філателії (Л. Пиріг). Збагачують медики і літературу мемуарного жанру (Ю. Губський, В. Матеуш, Т. Никула, А. Пелешук, Л. Пиріг, І. Сміян, І. Трахтенберг, Б. Трач та ін.). Окремі видання присвячені історії наукових, навчальних, лікувальних медичних закладів (Бойчак М. Історія Київського воєнного госпіталю. В 5 т. Т. 1—5. — К., 2005—2009) та ін.

Українська мова починає займати у сфері медицини належне місце. Наприкінці 80-х рр. у плані видавництва “Здоров’я” налічувалося всього 14,7 % україномовних видань, переважно за рахунок науково-популярної літератури (з усіх

науково-популярних видань — 40,8 %). Серед “виробничої” літератури україномовних було 8,6 % видань, серед “наукової” — 0,9 %. На початок другого десятиліття XXI ст. переважна більшість видань — українською мовою, поступово явно збільшується кількість україномовних наукових медичних публікацій в журналах, збірниках матеріалів конференцій, симпозіумів, у тому числі й з південних регіонів України. Наукових медичних журналів на згаданий час в Україні понад 200. Переважна більшість їх з україномовними назвами, але майже всі публікують статті і українською, і російською мовами, деякі ще й англійською.

На жаль, після Наказу МОЗ від 1990 р. “Про перехід роботи органів та установ МОЗ УРСР на українську мову” (відповідно Законові “Про мови в Українській РСР”, 1989), контроль за впровадженням української мови в наукову, практичну медицину не відчутний.

Активно розробляється українська медична термінологія, проведено декілька наукових конференцій, видано близько двох десятків медичних словників, у тому числі двотомний “Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник” (Львів, 1995). Значним внеском у розвиток української медицини є переклад українською мовою найбільш об’ємного (понад 120 тисяч термінів) і популярного у світі (29 видань англійською мовою) “Медичного ілюстрованого словника Дорланда” в англійсько-українському (2003) та українсько-англійському (2007) варіантах, що не тільки полегшує знайомство лікарів України з англомовною медичною літературою, а й дає інформацію про найновіші медикаменти, прилади, пристрої, препарати, методи діагностики і лікування у світовій медицині й полегшує створення статей англійською мовою. Мають місце спроби (С. Нечай) впровадити в українську медичну термінологію відповідні поняття з традиційної народ-

ної лексики, із медичних термінологічних словників 20—30-х рр., заборонених за радянських часів.

В Україні набула легального статусу народна медицина, яка в попередні десятиліття на державному рівні не підтримувалася. З метою регламентації діяльності у цій сфері при МОЗ створено Комітет з питань народної і нетрадиційної медицини, від 1992 р. задіяний Київський медичний університет Асоціації народної медицини України. Фітомедицина як основна ланка народної медицини отримала наукову підтримку насамперед завдяки Інституту фітотерапії, створеному в Ужгороді 1992 р. у системі Мінвузу України.

Ліквідовано створені, на жаль, у минулі роки штучні бар’єри в спілкуванні з науковцями зарубіжних країн, посилюлися їх наукові контакти і співпраця. Упродовж лише одного року українські вчені медики брали участь у конгресах, з’їздах і симпозіумах з різних проблем медицини, які відбулися в понад 20 країнах світу, в тому числі у США, Канаді, Англії, Франції, Австрії, Японії, Нідерландах, Філіппінах, Румунії, Італії, Іспанії, Голландії, Словачії, Угорщині, Ізраїлі, Польщі, Чехії, Росії, Греції та ін. У 2008 р. ВУАТ прийнято до Європейського форуму лікарських товариств і Світового лікарського товариства.

Належний розвиток науки і широкі міжнародні контакти сприяють розвитку нових напрямів медичних наук, а досягнення наукових шкіл українських вчених М. Амосова, Л. Громашевського, Р. Кавецького, О. Коломійченка, В. Комісаренка, П. Костюка, Любої Малої (1913—2003), О. Марзєєва, Л. Медведя, О. Шалімова та інших видатних українських лікарів-науковців стають широко відомі як у нашій державі, так і у світі.

Українська медицина може і повинна стати вагомим складовою української культури і зайняти достойне місце у медичному світі.